

Kiss Iván *Dr. Garai András Júda* *(1928–2014)*

Tizenhét éves korában jött vissza a lágerekből. Egy emberöltőn át beszélt, oktatott, vitakozott, írt a soáról. Hatvanéves kora körül ereje fogyni kezdett, minden éjjel a lágerba tért vissza, ehhez kapcsolódó rémálmai nappal is elkísérték. Egy további negyed évszázadon át vitte a terhet, míg ez év februárjában kimerültek a lelki tartalékai, nem tudta már emlékeit és az életet elviselni; ekkor egy golyóval pontot tett szenvedései végére.

Dr. Garai András Júda egy jómódú polgári családba született Pécsen. Korán jöttek a megpróbáltatások. Hároméves korában meghalt az édesanyja, ő a nagyszülőkhöz került. Nyolcéves korában egy ausztriai gyereknyaraltatás során már saját bőrén tapasztalta az antiszemitizmust. Tízéves volt, amikor édesapja kitért, és miután fia nem volt hajlandó követni példáját, megpofozta. Az apa egy katolikus családba nőszült be, az új asszony testvérei nyilasok voltak. Erre az időre esett, hogy elkísérte apját egy bécsi üzleti útra; itt együtt nézték a tömegben (ő periszkóppal) Hitler bevonulását.

A vészkorszakban az idősebb Garai, a pécsi bőrgyár egyik vezetője, „árja párja”-ként mentesült a sárga csillag viselésétől, a gettóba sem kellett bevonulnia. Fia is alighanem elkerülhette volna, de a szerencsétlen otthoni szituáció miatt és szerelmi okokból önként ment a gettóba. Az első időkből itt még aktív cserkészkedés folyt, és együtt lehetett az imádottjával. Ennek az állapotnak hamar vége szakadt. A gettó lakóit egy pár napos lóistállóban töltött kitérő után 1944. július 4-én bevonították, és Auschwitzba vitték. Az előzményeket, a lágerekben töltött tíz hónapot és hazaújtát közvetlenül visszatérése után két hét alatt megírta, de csak ötven évvel később adta ki *Az ördög vigyorgott a lángokból* címmel. Történeteit apja nem akarta meghallgatni, nem bírja elviselni, mondta.

Itt csak két, a könyvből kimaradt epizódot említék. Auschwitzba való megérkezésükor küldhettek hazálapot. Apjának azt írta, hogy (a halott) anyukánál

vannak, és Kató vice (Katowice) is a közelben van. Itthon nem értették a célzásokat. Ifjú koráról beszélve megemlítette, hogy korábban Pécsen a Lenke utcában lakott. Átlósan szemben egy iskoladvaron jugoszláv hadifoglyok tengődtek, éhségükben halottaikat ették. „Én is megpróbáltam a lágerban” – mondta Júda – „de nem tudtam elrágni.”

A pécsi ciszterci gimnáziumban Kühn Szaniszló, az igazgató „amikor a lágerből mint egyetlen túlélő jelentkeztem, hogy akarom folytatni az iskolát, öszszecsapta a kezeit és sajnálkozva felkiáltott: – Szent Isten, Garai, te visszajöttél?” Az iskola harminchét zsidó tanulója közül ő volt az egyetlen hazatérő. Nem csak ilyen tanárok voltak. Mayer Móric a németek bejövetele után „már március 20-án drótvágó ollókat osztogatott, hogy vágiuk el a németek telefondrótjait.” Az osztálytársai sem fogadták szívesen, meg akarták verni, mert zsidó volt. A végében kihallgatta és felismerte őket a hangjukról. Panaszával tanárainál nem talált megértésre.

Érettségi után belépett egy cionista szervezetbe, és három évig a hétvégeken Nagyváradról menekítették át szalmásszekéren a zsidókat. A határőröket lefizették, „nem kutattak, csak szalutáltak”. Egyszer lebukott. Felvitték Pestre az Andrássy útra az ÁVO-hoz. Pár nap múlva egy zsidó ávos kihozta a közönséges bűnözőkkel megosztott cellából, a többiek előtt megpofozta, a kapuhoz vezette, és azt mondta neki: – Most lassan sétálj tovább és tűnj el mielőtt mindketten bajba kerülünk!

Közben Pécsen csak nehézségek árán tudott az orvosi egyetemre beiratkozni. Szerinte ekkor még érvényben volt a *numerus clausus*. Az első három szemesztert itt végezte. Amikor 1949-ben behívták katonának, Csehszlovákiába menekült egy barátjával. Számos kaland után (a határon keresztül a magyarok utánuk lőttek, és megsebeztek a barátját, pár napra börtönbe kerültek) Kassára, majd a helyi zsidó szervezet segítségével Pozsonyon át Bécsbe jutott. Innen Olaszországon keresztül alijázott.

2009-ben

Izraelbe érkezésekor felvette a Júda nevet, de a Garait megtartotta. Azt remélte, hogy Ági, pécsi ifjúkori szerelme túlélte a lágert, és így könnyebben rátalál. Ez sajnos nem igazolódott. Orvosi tanulmányai folytatására várnia kellett, ez alatt pincéerként, szakácsként dolgozott, mosogatott, ajtónálló volt, mindent elvállalt. Meztelen lányokat fényképezett, akik megkapták a negatívot, a levonatokat európai újságoknak árulta. Egy levélben ezt írja 1950 januárjában:

„/n nagyon meg vagyok itt elégedve, és nagyon jól érzem itt magam, főleg
pedig amit nem tudtam volna elképzelni magamról soha, hazafi lettem, nagyon
ot tett ez a kis költözés, és őszintén boldog vagyok itt. Hogy nehézségek van
ak néha az csak természetes, a nélkül nem megy demitota itt vagyok az ország
ban mintha kicseréltek volna, egészen másképp érzem magam. Azt hiszem ezt utol

Jeruzsálemban a Jaffa-kapu közelében, a jordániai határnál lakott. Veszélyben élt, be-belőttek az ablakán. Felvették az egyetemre, itt sok hasznát vette a színvonalas pécsi elméleti oktatásnak. Héber, angol és magyar nyelvű könyvekből tanult. Mesélte, ha anatómiai boncoláshoz hullára volt szükségük, egy meghatározott helyre kitétek egy cédulát, és másnap ott feküdt pénz ellenében egy friss halott: egy a beszívargó (szíriai, libanoni, jordániai) arabok közül, akiket a mindennapos csetepaték során megöltek.

Végzés után nőgyógyász lett, majd pár év múlva átváltott a pszichiátriára. Rokonszakmák, mondta.

Kulcsár István (*Zsidó gyónás*) mellett dolgozott, aki a magyar háborús bűnösök, valamint Eichmann elmeorvosi szakértője volt, és aki az izraeli pszichiátria „atyja” lett. Júda évekig vezette a netanyai intézetet. Úgy érezte, nem tudott szakmailag igazán kibontakozni. „Gellert kaptam, nem futottam be a szakmai pályámat, pedig a képességem megvolt hozzá.” Mindvégig fájlalta, hogy egy hosszabb tanulmányutat Anna Freudnál Londonban családi kívánságra le kellett mondania. Júda azon ritka orvosok közé tartozott, akik szakmai tudásukat széleskörű műveltségükkel, kultúrájukkal és kiterjedt nyelvismeretükkel ötvözték. Ez a pszichiátria esetében egy különösen szerencsés kombináció.

Édesapja, feleségével és közös fiukkal Dél-Afrikába emigrált. A levélkapcsolat megmaradt, ezekben kérte fiát, ha meglátogatná őket, mondja azt, hogy Olaszországban lakik; az ottani katolikus társadalom befogadta őket („bár apám arcára az egész hitközség rá volt írva”), és egy izraeli rokon nagyon kellemetlen lenne. Erre nem került sor, viszont később ők látogatták meg Júdát Izraelben. Tudta, hogy apját nem fogja viszontlátni, de mint mondta, ez nem rázta meg különösen, a lágertben annyi embert látott „utoljára”. A féltestvére később egy dél-afrikai nagyváros polgármestere lett, nem kívánt bátyjával, egy zsidóval kapcsolatot tartani.

Az országba érkezését követően az első pillanattól, amikor mások még inkább hallgattak, ő a soáról beszélt. Izraelben, Magyarországon és főként Németországban előadásokat tartott, rendszeresen és aktívan vett részt a megemlékezéseken. Mindenkivel szóba állt. Meghívták a Bundestagba, ahol a német kártérítések végrehajtását sürgette (1987), hamburgi iskolákban vitatkozott a diákokkal, német iskolásokat fogadott Izraelben. Mindenkori célja a felvilágosítás, a megbékélés volt. Lakásában az alábbi plakát függött:

Ha a szívedben jól érzed magad, akkor is emlékezz a Soára!

Nagy szomorúságára családja nem osztozott érzéseiben, emlékeiben, önként vállalt feladataiban. Fiait, mint mondta, maga riasztotta el elbeszéléseivel; nem akarták, nem tudták hallgatni történeteit, és ez sajnos végig így maradt. Evvel a panasszal nem áll egyedül. Generációjában sokan viszik magukkal el nem mesélt sorsukat. A már Izraelben születettek nem mindig érdeklődnek a szülők európai éveitől. „Amit leírtunk a csodáról, hogy túléltek a lágert, ami dokumentációs anyagot összegyűjtöttünk ezekről az évekről, halálunk után talicskára teszik, és a szemétre kerül”, mondta Júda.

Gyakran esik erről szó a magyar anyanyelvűek találkozóhelyein. Az egyik Netanyán van egy kávéházban, a Kikar Háacmauton. A kifeszített vászontető alatt, a ventilátor közelében üldögél a hét öt napján tíz–tizenkét magyar öregúr. Mindegyikük nyolcvan felett van. Többségük Erdélyből jött. Valamennyien megjárták a lágert vagy MUSZ-osok voltak. A beszélgetés mindig vissza-visszakanyarodik a koncentrációs táborhoz. Minden gondjukat Júdához vitték, orvosi papírokat, német, angol nyelvű hivatalos iratokat. Ő volt a legélénkebb köztük, és egyben a kapcsoló a tel-avivi „parlamenthez”. Ott is kávéház a találkozási hely egy kórház melletti nagy, légkondicionált üvegszobában. Szombat délelőttöként ide is mintegy tucatnyian járnak. Többnyire szellemi foglalkozású emberek ülnek az összetolt asztalok körül, így az izraeli magyar újság – azóta elhunyt – főszerkesztője, üzletemberek, orvosok. Ezt a találkozást Júda szinte soha nem mulasztotta el, többnyire elsőként érkezett, és lefoglalta az asztalokat. Itt már sok szó esett irodalomról, politikáról, többnyire aktívan e-mailezett a világgal.

Júda szeretett mesélni, ilyenkor néha bele-belenevetett a saját beszédébe. Ez a kedves, közvetlen vonás megfiatalította, és jól megfigyelhető a róla készült filmen.* Minden érdekelte, a genizától az asztronómiáig, univerzális tudású férfi volt. Még az utolsó években is sokat vitatkoztunk elméleti orvosi dolgokról, így Ernst Jenő biofizikai írásairól, a Krebs-ciklusról, a rákkutatásról és persze a pszichiátriáról. Számos orvosi aforizmája közül íme kettő mutatónban: „A szem egy nemi szerv.”, „A paranoia életben tart, az ember óvatos lesz.”. Sok nyelven beszélt és olvasott, de anyanyelve a magyar maradt. Ismerte, élvezte és idézte a magyar költőket. Az utóbbi években fedezte fel Lénárd Sándor írásait, ez volt a „bibliá”-ja. A klasszikusok közül gyakran hivatkozott Eötvös Károly *A nagy per* című könyvére. Zenei igényeit a hétfő déli netanyai hangversenyeken elégítette

ki; ahol egy óvoda nagytermében orosz művészek adnak rendszeresen koncertet.

Szívvel-lélekkel izraeli volt. „Ez a hazám.” Bánította a zsidó bűnözés, sokat mérgelődött az erkölcsök romlása miatt, és panaszkodott, hogy már csak „a szemetje jön Izraelba”. Minden ízével benne élt az izraeli társadalomban, a politikában. A vallási megszállottságot elítélte: „Az ortodoxia egy foglalkozás Izraelben.” Azt tartotta, hogy „a mai élet-halál szituációban fehéren-feketén kell látni, hogy a harc a túlélésért folyik. Izraelben ma jobboldalinak kell lenni.”

2011-ben

Az aktuális magyar viszonyok elszomorították. Az ezredforduló éveiben Pécsen antiszemita provokációkat élt meg. Undorodott a Magyar Gárdától és a szélsőjobb politikai párttól. Magyarországon már évek óta nem járt. A németországi meghívásoknak viszont az utolsó időkig eleget tett, ott megbecsülték; mesélte, Dachauban még utcát is akartak elnevezni róla. Mikor én megismertem, már egy idős, hajlott hátú, vékony, de fiatalos hévvel mozgó férfi volt. Rövidnadrágban járt, jól vezetett autót, az utcán, buszon szívesen beszélgetett az emberekkel, ismerősök és ismeretlenek minden kérését megpróbálta teljesíteni. Estére elfáradt. Egy jó éve kezdett a halálról beszélni. Félt az éjszakáktól, a nappalok is terhére voltak. Tavaly ősszel, utolsó találkozásunk napjaiban egy netanyai kávéházban kértem meg, hogy dedikálja nekem a könyvét. Ezt írta többek között: „Dr. Kiss Iván barátomnak szeretettel és köszönettel azért mert megérti mondanivalómat.”

Barátsága az élet nagy ajándéka volt.

* <http://www.youtube.com/watch?v=uSfl7pxBbmw&feature=youtu.be>